

BELTRAN I CALVO, Vicent (2005): *El parlar de la Marina Alta. El contacte interdialectal valencianobaleàr*. Alacant: Departament de Filologia Catalana de la Universitat d'Alacant.

Aquest llibre editat en dos volums pel Departament de Filologia Catalana de la Universitat d'Alacant és l'obra culminant de l'itinerari dialectològic que ja fa més de vint anys va iniciar el professor Vicent Beltran; i ho he de dir perquè el conec, un camí ple d'una fascinació i un entusiasme per la diversitat en les llengües —però sobretot en el català— que a males penes ha variat des de l'adolescència ençà.

El treball és un estudi elaborat amb el criteri tradicional de la disciplina dialectològica. Però l'autor hi afeg un grau d'exhaustivitat i una exactitud en la descripció poc habituals. L'objectiu és, doncs, descriure minuciosament la varietat lingüística de la Marina Alta. Però atès que aquesta comarca va ser repoblada per mallorquins en el segle XVII, l'objectiu s'eixampla cap a la detecció de l'empremta mallorquina. Aquesta mampresa és ben arriscada i subtil, ja que les particularitats lingüístiques que troba s'han de destriar amb ferramentes precàries: el desconeixement del mallorquí i del valencià del segle XVII és majúscul. I açò fa que qualsevol filiació d'un fenomen lingüístic o d'un mot al mallorquí siga un exercici d'alt risc.

A més a més, la distribució geogràfica dels trets lingüístics sol fer llum clara al propòsit de classificar-los. Per això, l'autor inclou un microatles de dos-cents quinze mapes on ha seleccionat els trets que considera més significatius per a analitzar-ne la *mallorquinitat* o més representatius de la varietat lingüística comarcal. Els darrers cinc mapes resumeixen de manera reeixida la distribució de les subàrees comarcals en funció del nombre de trets que coincideixen amb els mallorquins.

Un pròleg del professor i acadèmic Jordi Colomina ens presenta l'autor, defineix l'obra de Vicent Beltran i fins i tot en comenta alguns detalls. La introducció de l'obra conté la informació habitual i necessària en una bona tesi: justificació, objectius, metodologia, estat de la qüestió, contextualització històrica i geogràfica. El que em sembla més interessant d'aquest capítol és l'apartat 1.7, on l'autor, de manera molt breu, dóna la paraula als informants perquè definisquen les parles estudiades. Encara que el parlar de la Marina Alta se sol considerar exemple de valencianitat per a totes les comarques pròximes —a les comarques valencianes més meridionals es diu que «a la part de València sí que se parla bé», i aquesta part comença a l'Alcoià i la Marina—, alguns pobles que hi fiten el defineixen com a «més bast», que «xafen més la lletra» o que «peguen patà al diccionari». És a dir, les singularitats són sovint interpretades negativament; açò és molt més freqüent en una situació en què hi ha un poble subordinat. També les localitats mateixes de la Marina Alta diuen de les més mallorquines —i, doncs, més diferenciades— que són «extravagants» o «baturros». A pesar de tot, la mallorquinitat ix ben valorada, almenys entre els pobles més mallorquins que són conscients del seu origen illenc.

Per altra banda, com diu l'autor, la percepció que les particularitats estan en vies de desaparició és un fet que unifica la consciència de tots els parlants valencians, almenys dels meridionals, que tan bé coneix Beltran. Es diferencia bastant, però, la mentalitat dels de la Marina Alta respecte dels de més al sud —sobretot dels del Vinalopó-Alacantí— perquè no s'autoacusen de *parlar malament*. Al contrari, tenen un concepte bastant elevat de la qualitat de la seua forma de parlar valencià. Tot i això, l'actitud diglòssica es manté sobretot en la mentalitat dels parlants de més edat: poden arribar a dir que «el valencià és molt mal d'escriure» o que «ací diguem *brutxa* (= 'bruixa'): però jo no sé atxò com s'escriurà en castellà. En hatxe?»; tot plegat en atenció a l'entrevistador quan se li suposa que ha de prendre notes del parlar en l'única llengua que es concep com a bona per a escriure: el castellà.

Després d'aquesta posada en situació, comença el gruix del treball. Està organitzat segons el paradigma tradicional de la dialectologia: apartat de fonètica on hi ha vocalisme i consonantisme; apartat de morfosintaxi, on la sintaxi té un lloc menut —i açò s'ha d'entendre, en general, com una crítica als que alguna vegada hem fet servir el mètode dialectològic—; i, finalment, hi ha l'apartat del lèxic, classificat per camps semàntics i castellanismes. Per acabar, s'insereix un capítol dedicat

en exclusiva a l'empremta mallorquina, que concentra la infinitat de comentaris que ameren tot el text des de bon principi sobre la mallorquinitat dels trets. Anem a pams comentant alguns aspectes que em semblen rellevants de cadascun d'aquests apartats.

Quant al vocalisme tònic mereixen destacar-se diversos punts. El més cridaner potser siga la reestructuració de l'obertura de les vocals tòniques *e* i *o* que l'autor detecta en una quinzena de pobles i que atribueix al mallorquí. Aquesta reestructuració implica que, en posició final de mot, hi ha la presència d'uns al·lòfons de la /e/ i de la /o/ d'obertura mitjana: *tamb[é]*, *r[é]s*, *col[ó]m*, *t[ó]t*, tant en síl·laba travada com lliure (en aquesta darrera posició només la /e/). En efecte, la presència segura de la /ə/ —equivalent en general a una /e/ valenciana— en el mallorquí del XVII pogué associar-se —per motius que desconeixem— a mots aguts o monosil·làbics (*res*, *francès*, *conec...*) i d'ací fer que es generalitzara a totes les *ee* de síl·laba final. Després, per a equilibrar el sistema, l'obertura s'estengué a totes les *oo* tancades en la mateixa posició final.

Hi ha altres trets vocàlics com ara les formes *jonc* al costat del valencià general *junc*, les formes rizotòniques amb *o* del verb *poar*, la variant *nedar* i, sobretot, la pronúncia pedreguerina *enc[ɛ]ta* —del verb *encetar*— que lliga directament amb el mallorquí *enc[ə]ta* i amb la tendència, ja esmentada en el cas de la reestructuració de les *ee* i les *oo*, d'adaptar com a [ɛ] la neutra mallorquina.

En el vocalisme àton, l'aparent disbauxa és molt significativa i en gran part hereua de la repoblació illenca. És sabut que el vocalisme àton és naturalment inestable. I açò va generar la neutralització de les *aa* i de les *ee* en català oriental. També en tot el català occidental ja s'havia donat un cert trastocament vocàlic. Al segle XVII, quan ja s'havien produït aquests canvis en baleàric, el valencià de la Marina Alta va rebre aquesta nova varietat lingüística. El resultat de l'amalgama va ser, d'una banda, l'eliminació progressiva de la vocal neutra àtona —però encara es manté en alguns pobles afavorida per determinats contextos fonètics: *v[ə]ina*, *m[ə]tí*, *r[ə]im*, *r[ə]mull*, *car[ə]gol*, *s[ə]rment*, *xic[ə]*, *don[ə]*. Lògicament la vocal candidata a substituir amb més facilitat la neutra havia de ser la vocal més central, és a dir, la [a]. I açò explica l'elevadíssim nombre de contextos —molts més que els habituals en valencià meridional— en què apareix una *a* en comptes d'una *e*: *anguany*, *astar*, *ancara*, *al xiquet*, *am fan*, *as tira*, *hau diu*, *ma la dóna*, *ma'n vaig*, *fanoll*, *famella*, *tarrat*. En canvi, també es detecta un bon nombre de casos en què hi ha *e* on la resta del valencià sol fer *a*: *bescoll*, *sencer*, *llevor*, *caregol*, *llegostí*, *nevaixa*, *trevessar*, etc. En definitiva, el trontoll en la distribució de les *ee* i les *aa* que va imprimir el mallorquí en el parlar local va ser extraordinari i l'ha dotat d'una característica ben distingidora. Diguem que és l'adaptació del vocalisme àton mallorquí al sistema fonètic valencià que no coneix la vocal neutra.

Un altre tret que V. Beltran considera lligat al mallorquí és la profusió de l'afèresi, que es dóna de manera massiva també a la Marina Alta: *nar* (< anar), *cabar* (< acabar), *ver* (< haver), *garrar* (< agarrar), *ribar* (< arribar), *granar* (< agranar), *vena* (< avena), *gonia* (< agonía), *bella* (< abella), *baejo* (< abadejo), *per hi* (< per ahí), *rel* (< arrel), *metla* (< ametla), *gulla* (< agulla), *plogut* (< ha plogut). Fixem-nos quin grau extrem hi ha d'aplicació de la regla de l'afèresi que arriba a fer caure la *a* del verb auxiliar *haver* en el temps compost, tenint en compte que ací es pronuncia àtona (*has fet* [asfét], *hau donat* [awdonát], etc.).

Pel que fa al consonantisme, les notícies aportades són globalment sorprenents. Poc s'esperava que un parlar valencià fóra en alguns aspectes tan pròxim al mallorquí. Per exemple, es donen molt pocs casos de caiguda de *d* intervocàlica, fins i tot en certes localitats es conserva *llaurador*, *mocador*, *foradet*, (*ar*)*racades*; i es fan trobadissos els diminutius *foquet*, *lloquet*, *nuquet* / *nyuquet*, *capet*, *joquet*, alguns normals en baleàric.

És notable la presència de la *r* final a la comarca, fruit segurament d'una recuperació. De fet, la caiguda només es conserva de manera precària a Pedreguer i Xàbia (i a Bolulla, ja a la Marina Baixa, on aquest tret és ben fort i diferenciador). Malgrat que els mallorquins novinguts no devien pronunciar ja aquesta batagant, potser es degueren trobar amb un estat del valencià on la recuperació o revitalització d'aquest so es trobava en el ple. Per això hi ha un bon nombre de mots amb *r* ultracorrecta, més que en la resta del valencià: *presor*, *professor* / *provesor* ('processó'), *alcàlder*.

En el camp de les sibilants és on l'autor troba més particularitats i més interessants. En destacarem ara tres: l'absència de [j] davant /ʃ/; l'africació de /ʃ/ a Gata i Murla; i els al·lòfons que pren el fonema /dʒ/. El primer fenomen només té paral·lel en el valencià de l'Alacantí-Vinalopó, ja que la resta del català occidental realitza la semiconsonant. I s'estén no solament per la Marina Alta sinó també a Tàrbena i a la Safor. El mallorquí siscentista degué exercir la pressió necessària perquè el nostre parlar divergira dels seus veïns. El cas de l'Alacantí-Vinalopó deu tenir un altre origen.

El segon cas és el de l'africació de /ʃ/ (*ca*[tʃ]a, *pe*[tʃ], [tʃ]i[tʃ]anta per *caixa*, *peix*, *xixanta* 'seixanta'). El primer que dona notícies del fenomen i que l'explica és Jordi Colomina, en un article de 1985. Beltran el desenvolupa i el detalla. Entre altres coses esmenta el caràcter marcadament alveolar (pròxim a una /ts/) amb què es realitza el so a Gata.

El tercer fenomen és la realització del fonema /dʒ/ en diversos pobles de la comarca com a [ʒ] i, sobretot, com a [d:ʒ]. La darrera solució coincideix amb el mallorquí actual, encara que en el parlar local s'ha tendit a generalitar en posició intervocàlica: *rotja*, *lletgir*, *fretgir*, *passetjar*, *corretgir* però també *baetjo*, *retjola*, *botitja*, *coletge*, etc.

Per acabar amb el consonantisme, l'autor detecta un grup d'assimilacions que irrevocablement s'han d'associar al mallorquí: *dissa*[t]e 'dissabte', *ca*[dd]any 'cap d'any', *da*[ts]a 'dacsà', *sa*[ts] 'saps', *do*[d:ʒ]óvens 'dos jóvens', *tre*[t:ʃ]ics 'tres xics', *mé*[λλ]eig 'més lleig'. No cal dir que la conservació dels hàbits articulatoris del mallorquí és espectacular i demostra, a més a més, com era el mallorquí del segle XVII.

Beltran fa una descripció ben completa dels paradigmes de tots els mots gramaticals. En aquesta nòmina de trets, s'entreveuen també influxos evidents i igualment emocionants de la parla dels illencs. Per exemple, se sent *jo alz a diré que vinguen*, on el pronom *els* (pronunciat *als*) pren un coixí vocàlic de suport que torna a ser *a* (en mallorquí es diu *jo* [əlz ə] *diré*...). En altres ocasions, pren la forma medieval *los* (*los ix malament*).

Els usos preposicionals es presenten força interessants. Per exemple, la preposició locativa és *a* en comptes de *en*, com fa servir la resta del valencià: *estic a Oliva*, *a juny ho faré*. D'altra banda, la preposició *per a* pren formes diverses segons els contextos fonètics en què es troba o segons les localitats. L'autor en dona un bon grapat d'exemples, tot i que ens haguera calgut una sistematització una mica més profunda: potser hauria estat bé analitzar els contextos sintàctics i semàntics, o els usos generacionals. Mentres que, per una banda, hi ha *pa* segons l'ús habitual en valencià (*això és pa mi*; *i la bova, pa'mbovar cadires*, etc.), es fa trobadissa la forma plena *per a* —ja poc habitual en valencià—: *era per a viure*; *l'encovenà és lo que feen per a traure el lleixiu*; *el sicató és per a podar*, etc.), i la forma específica *pe*: *aprofita pe llavar-se la cara*; *el llevat era pe fè'l rent*; *l'ampot de grava és pe tu*; *això és pes xiquets*; *el que guisa salat, guisa pel gat*...; fins i tot hi ha substitució de *per a* per la forma no composta *per*, pròpia del català oriental: *per quan siga*; *això és per mi*. El tema no s'esgota i caldria veure fins a quin punt la responsabilitat de la diversitat de solucions de *per a* recau sobre la inestabilitat fonètica *ale*: *llavor > llevor*, *pa > pe*; o sobre l'afèresi: *per aci > per cí > pe cí*; *per a llavar-se > per llavar-se > pe llavar-se*. O potser si hi ha motivacions sintacticosemàntiques o històriques lligades a la baixíssima presència de *per a* en els textos antics (i moderns) de tot el català oriental.

El llibre ens presenta tots els paradigmes dels verbs que tenen una morfologia diferenciada. Recordem que l'analogia és una força demoleadora en el canvi formal del verbs i, per tant, fa que s'obtinga una diversitat desmesurada però força interessant. En el cas que ens ocupa es descriuen trets notables com ara la velarització en augment en els verbs de la segona i tercera conjugació: *visquent*, *siguent*, *tinguent*, *creguent*; *vaigc* o *vasc*, *vaiga* o *vaixga* o *vasga*; *bàtiga* o *séntiga* —aquests també mallorquins—, etc. També destaca la morfologia de l'imperfet d'indicatiu: *bevia*, *beuia*, *bea*; *quea*, *cauia*, *cavia*, *caïa*; *crea*, *creuia*, *crevia*, *creïa*, *creia*; *trea*, *treia*, *treuia*, *trevia*, *travia*, etc. O alguna conjugació bastant extravagant; notem la del verb *haver*: en present de subjuntiu *haja*, *haixga*, *hasga*, *havaja*, *havaixga* o *havaiga* o en futur *hi haurà* però també *havorà*, pronunciat lògica-

ment *vorà*. Per tancar el capítol sobre morfologia, Beltran dedica uns apartats a la sufixació i als finals en *-o*.

El capítol dedicat al lèxic és el més extens, ja que ocupa més de cent cinquanta planes. Ací estableix un bon nombre de camps semàntics i sobre aquests organitza un diccionari de mots on n'hi ha desenes de no enregistrats i molts altres que denoten la importància definitiva del mallorquí en la configuració de la varietat. Sens dubte, molta més de la que ningú no es podia imaginar. Igualment es pot constatar l'altíssim grau de conservadorisme que presenta el parlar estudiat, tot i que no s'escapa de l'onada de castellanització recent que ha envaït el valencià i que ací ha estat més superficial. De tot plegat, l'autor ens n'ofereix multitud d'exemples que ho il·lustren.

En el darrer apartat es concentra tota la informació vinculada a la mallorquinitat de la varietat. Classifica els mallorquinismes de la comarca (també de les zones limítrofes com ara Tàrbena, Bolulla o l'Orxa) i atorga una valoració en punts segons la rellevància que tinga cada tret en el discurs. Després de fer el recompte, l'autor ofereix uns resultats molt interessants sobre la distribució de la mallorquinitat. En concret, considera set zones: des de Tàrbena, a la Marina Baixa (zona i), que és la localitat on l'índex és el més elevat; passant per Xaló i Llíber (zona ii); Pedreguer junt amb Jesús Pobre (zona iii) i algunes valls interiors (Gallinera, Ebo, Alaguar); i així fins arribar a Pego (zona vii) on els esguits mallorquins són molt escadussers i dubtosos. En definitiva, l'autor localitza una zona on la presència de mallorquinismes és elevada i que se situa en forma de U des de la Vall de Gallinera fins a Pedreguer, amb el vèrtex inferior situat a Tàrbena. La resta de la comarca —llevat de Pego— i algunes localitats de les comarques veïnes en presenten en quantitat mitjana.

Tota aquesta informació es plasma de manera ben clara i acolorida en els darrers mapes de l'annex que trobem al volum ii. En realitat, aquest annex és un microatles on es representa a tot color la distribució dels aspectes més rellevants de la comarca i de les localitats veïnes. S'ha d'agrair que hi ha hagut una selecció de trets que s'han mapificat, cosa que estalvia diners, i faena per a l'autor i per al lector. Tot i això encara s'hauria pogut descartar la mapificació de trets amb massa variants (com ara el sambori o el de la sota d'oros, on se'n mapifiquen més de vint). En altres casos, hauria valgut la pena de reduir el nombre de colors agrupant solucions semblants, tot i que sense deixar de mapificar totes les variants potser amb símbols diversos. Per exemple, en el cas del *lluer* es representen en el mapa vora vint variants, cadascuna amb el seu color; potser agrupant en un mateix color *colí*, *culí*, *colinc*; *figureta*; *lliueret*, *lliuret*, *lluïret*, *lluïdet*, *lluïset*; *lloveret*, *llogueret*; *logueret*; *llaveret*, *llauraoret*, *llauret*; *niueret*; *verdet*; *tèrit*, *tiero*, *tiro*; *franceset* s'hauria reduït a deu tonalitats diferents). Tot açò són, però, detalls que no desmereixen en res la faena que l'autor hi ha vessat —i que potser només són dificultats que pot trobar-hi un mig daltonià com el que escriu aquesta ressenya.

No cal dir que amb els fenòmens esmentats no s'escota ni de bon tros la quantitat d'informació que ens proporciona el treball de Beltran. A més a més, cal dir que en aquesta recensió hem volgut fer notar especialment els aspectes més cridaners que lliguen el valencià de la Marina Alta amb el mallorquí. La investigació de Beltran aporta multitud de trets que no s'hi relacionen, almenys directament, i que caracteritzen aquesta varietat valencianomallorquina. Per cert que s'agraeix la inclusió d'un glossari al final del llibre que permet una recerca ràpida dels mots.

En conclusió, un treball rigorós, exemplar, excel·lent i bell; amb seguretat una obra de referència indispensable en el seu camp i en la necessària caracterització dels parlars catalans, cosa que espereu que pugua permetre, per fi, la confecció d'un model de llengua estàndard ajustat a les necessitats però també a les realitats.